

Brezno nad Mengšem

IVO ŽAJDELA

Novembra 1943 so vosovci na območju Domžal in Kamnika umorili več ljudi, med njimi Slavka Kvartiča iz Domžal in Lojzeta Mejača iz Komende. S tem so radikalno preprečili poskuse nekaterih, da ne bi bilo več toliko nasilja zaradi partizanskih napadov na Nemce.

Decembra 1942 je skupina politično levo usmerjenih zanesenjakov na Gorenjskem organizirala tako imenovani samoiniciativni pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko. Vodil ga je podjetnik iz Medvod Ivan Miklavc, v njem pa so sodelovali podjetnik iz Šentvida nad Ljubljano Albin Kolb, ravnatelj kemične tovarne v Domžalah Slavko Kvartič, Jože Sluga - Lenart, Adolf Sluga - Tratimir (član OK KPS Škofja Loka), Ivan Trampuž - Luka (član OK KPS Kranj), Beno Anderwald - Benko iz Kranja in še nekateri.

Povezali so se z šefom gestapa na Bledu Helmuthom Rozumkom, ki si je prizadeval, da bi bilo med Nemci in partizani čim manj nasilja.

Strategija nasilja in strahu

Toda ta pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko je deloval le do jeseni 1943, saj je prišla od komunistične centrale, to je od samega Edvarda Kardelja, usmeritev, da jih morajo politično nevtralizirati. Politika čim manjšega nasilja nikakor ni ustrezala komunistom, ki so imeli svoj veliki projekt komunistične revolucije, ta pa je kot zelo pomembno vključeval strategijo nasilja in strahu.

KPS je v akcijo poslala Varnostno-obveščevalno službo (VOS), ki so jo jeseni 1943 močno okrepili prav zaradi boja proti takšnim pojavom, kot so bila gibanja mimo »politike« KPS.

Potem ko je Helmuth Rozumek videl, da dogovor nikakor ne bo mogoč, mu ni preostalo drugega, kot da je opustil prizade-

vanja po sodelovanju in je zaostril odnos do Slovencev. Nasilje se je nadaljevalo. Partizani so napadali Nemce, ti so se odzivali s krutimi povračilnimi ukrepi, med katerimi so bila tudi streljanja t. i. talcev.

Streljanje v Goričanih

5. novembra 1943 se je Ivan Miklavc s sodelavcema sešel v Goričanih v Okršlarjevi hiši (pod znanim goričanskim dvorcem) z vosovci. Zakaj, ni mogoče ugotoviti. Morda je želel Miklavc Vos odvrniti od nasilja.

Hišo so obkolili Nemci, in ker so vosovci nanje iz nje divje streljali, so Nemci na to odgovorili. Po daljšem obstreljevanju se je rešil le vodilni vosovec Pavle Inglič - Bar. Ivana Miklavca in Albina Kolba so Nemci zaprli, kasneje pa v Šentvidu ustrelili. Ta ustrelitev je bila zadnje dejanje v zgodbi o Miklavčevem gorenjskem odboru OF. Še pred njim so gorenjski vosovci, ki sta jih vodila načelnik Vosa za Gorenjsko Stane Kersnik - Jelovčan in Niko Kavčič, umorili več ljudi.

Mimo komunistov

Pri samoiniciativnem pokrajinskem odboru Osvobodilne fronte za Gorenjsko, ki ga je vodil podjetnik iz Medvod Ivan Miklavc, je šlo za organiziranje odpora mimo vodstva komunistov, za katere so vedeli, da jih zanima predvsem komunistična revolucija oziroma nasilen prevzem oblasti in s tem uvedba komunistične diktature. Voditelji so dobro vedeli, da če hočejo vojno oziroma okupacijo z Nemci preživeti s čim manj ubiti-

mi Slovenci, se morajo nekako povezati z okupatorjem in skleniti z njim kakšenkoli dogovor o čim bolj mirnem sožitju. Zato so se povezali z vodjo gestapa na Bledu Helmuthom Rozumkom. Ko je vodstvo komunistov videlo, kaj se dogaja, je zahtevalo uničenje Miklavčevega odbora Osvobodilne fronte za Gorenjsko. Komunisti so lahko prišli na oblast le z revolucijo, to je s čim hujšim uničevanjem, odstranjevanjem nasprotnikov in ustrahovanjem ljudi. O tem sem obširneje pisal v osmih člankih v *Reporterju* od 22. aprila do 10. junija 2019. Naj tu nadaljujem z opisom nadaljevanja uničevanja ljudi, ki so hoteli vojno preživeti na način, ki komunistom nikakor ni ustrezal.

O odkritju nad Mengšem

Pravi pokol so Kersnikovi in Kavčičevi vosovci uprizorili na griču z imenom Gobavica nad Mengšem, kjer so 25. novembra 1943 umorili in v brezno Sapnico (ponekod Zasapnica) vrgli Lojzeta Mejača iz ugledne Mejačeve družine iz Komende ter še več ljudi, ki so jih povezovali z njim.

Poglejmo najprej, kaj je o tem napisal Marko Žerovnik iz Komende v knjigi spominov *Po trnovi poti* (samozaložba, Komenda, 2014, str. 77–82). Ob dogodku je živel v Mengšu in je bil star 12 let.

»Tudi med drugo svetovno vojno smo otroci pogosto hodili na Gobavico, zlasti do Sapnice, kraškega brezna, kjer smo včasih uživali ob pogledu na veliko sovo z velikimi, žarečimi očmi. Kar sijale so iz jamske teme.«

Zločin na Gobavici

»Bil je lep, sončen zimski dan, toda zadoosti hladen, da se tanka snežna odeja ni taja. Bil je na sv. tri kralje, v četrtek, 4. januarja 1944, ko je iz naše skupine nekaj otrok odšlo na hrib do Sapnice.

Po približno osemnajstih metrih spusta v brezno Sapnico nad Mengšem je sluga nemških žandarjev po vrvi preplezal do dna, kjer je naletel na trupla. V popolni temi jih je najprej osvetlil z ročno baterijo in jih nato posamično navezoval na vrvi. Žandarji so jih potegnili ven.

Nepričakovano so se hitro vrnili, bili so zelo preplašeni in vse povprek govorili, da so blizu Sapnice našli okrvavljeno rokavico in da jih je do nje vodila krvava sled. Rokavico je v roki držal najstarejši izmed njih, Sirčev Milan. Ta jo je zatem nesel domov in pokazal oziroma jo izročil svoji materi, ki jo je odnesla na mengeško žandarmerijsko postojanko.

Nemški žandarji so hitro organizirali ekipo in odšli do Sapnice. Z njimi je odšel tudi njihov sluga, Slovenec srednjih let, ki je bil v njihovi postojanki za kurjača in hišnika.«

Šest trupel v breznu

»V kraško brezno se je po vrvi najprej spustil nemški žandar, a se je zaradi močnega smradu po nekaj metrih vrnil na površje. Za njim se je spustil omenjeni sluga; da bi imel dovolj poguma, je pred spustom v

Iznakaženi

»Glas, da trupla izmaličenih žrtev ležijo na pokopališču, se je hitro razširil po Mengšu in bližnji okolici, z njim pa tudi strah, zlasti v Mengšu, da bodo Nemci pobrali moške za talce najprej iz bližnjih hiš. Zato so se mnogi za dan ali dva poskrili ali odšli od doma.

Razširila se je tudi novica, da sta med pobitimi na pokopališču Mejačev Lojze, šolski iz Komende in Franca Lipar – Kodretov, kralj iz Nasovč, rojen v Suhadolah. Med radovedneži, ki so tedaj prišli na pokopališče, da si ogledajo žrtve, sem bil tudi jaz. Bil je grozen pogled nanje, saj so bili zvečine iznakaženi; barva kože pa jim je bila po pasovih bela in črna. Izredno je tudi zaudarjalo, zato sem se jim približal za kratek čas do približno štirih metrov, vendar dovolj, da jih imam še zdaj živo pred očmi.«

Detajl spomenika ob Pšati pod Gobavico v Mengšu, kjer so Nemci ob breznu Sapnici ustrelili 30 civilistov kot povračilni ukrep za vosovski pomor.

brezno spil precejšen zalogaj žganja, celo toliko, da se je opijanal.

Po približno osemnajstih metrih spusta je sluga po vrvi preplezal do dna, kjer je naletel na trupla. V popolni temi jih je najprej osvetlil z ročno baterijo in jih nato posamično navezoval na vrvi. Žandarji so jih potegnili ven.

Izvlekli so šest trupel: štiri skoraj gole in dve oblečeni ter bolj sveži. Žrtve je moral z vozom na ukaz Nemcev odpeljati na mengeško pokopališče bližnji kmet Najpavrov France, kjer jih je odložil ob Staretovi kapeli.«

Koga so vosovci umorili?

»Kdo in od kod so bile te žrtve? Po Proglasu Okrožnega odbora OF (Osvobodilne fronte) za kamniško okrožje so partizani v četrtek, 25. novembra 1943, ubili sedem ljudi: Mirana Kvartiča iz Domžal, Alojza Plemlja iz Cerkelj, Franca Liparja iz Nasovč, Alojza Mejača iz Komende, Marjana Severja iz Domžal, Vinka Pučka z Vira in Franca Polaka, ki je tedaj prebival v Mengšu.

V dokumentu ni navedeno, kje so bili usmrčeni; iz prej opisanega spoznamo, da na Gobavici ob kraškem breznu – Sapnici, kamor so jih partizani tudi zmetali, in

morda še kje, saj se število najdenih žrtev ne ujema povsem s *Proglasom OF*.

Zaradi blata v jami, teme in močnega smradu obstaja možnost, da od žganja napiti prej omenjeni sluga ni navezal vseh žrtev na vrvi, lahko pa je grob nekaterih žrtev VOS-a (Varnostno-obveščevalne službe, posebne službe, ki je med vojno delovala v okviru OF) kje drugje.«

»Hvala Bogu, da ...«

»Eno je gotovo, da krvava sled, ki je otroke zvalila na sv. tri kralje do Sapnice, zaradi časovnega odmika (od 25. novembra 1943 do 6. januarja 1944) ni mogla biti Kvartičeva, Plemljeva, Liparjeva, Severjeva, Pučkova in Polakova; kaže, da je bila ta od prvih dveh iz jame potegnjenih oblečenih žrtev.

Pozneje sem izvedel, da je bil poleg Alojza Mejača in Franca Liparja hkrati odveden pred partizanskega sodnika pri Puščavniku za mengeško Gobavico tudi Janez Štrcin, posestnik in predvojni poslanec iz Kaple vasi pri Komendi (ta je bila leta 1952 priključena h Komendi). Njega je politični komisar izpustil, zato je smel oditi domov.

Hvala Bogu, da žandarji niso našli vseh oseb, ki jih je tedaj ubila VOS, saj bi tedaj Nemci ustrelili veliko več kot trideset talcev.«

»Lep, jasen zimski dan«

»Kakor na sv. tri kralje je bil tudi 8. januarja 1944 lep, jasen zimski dan. Sonce je v mrzlem jutru po osmi uri začel jato razgrinjati meglo. Čeprav je bila sobota in nisem imel šolskega pouka, sem se tisto jutro zgodaj odpravil od doma po poti na Zavrtih proti hiralnici. Ko sem po dobrih dvesto metrih prišel do nje, sem tam naletel na Nemce in na dva polna tovarnjaka zvezanih civilistov, ki so bili blede kot sneg, kot mrličji, le po očeh sem spoznal, da so živi.

Ko sem se jim približal na dobrih deset metrov, je stopil predme visoki nemški oficir in me po nemško vprašal, kje stanuje mengeški 'gemeindekommissar'. Odgovoril sem mu v nemškem jeziku: 'Bei Kirche.' Vprašal me je tudi, ali sem Nemec, ker tako dobro govorim nemško. Odgovoril sem mu: 'Nein. Ich habe in der Schule gelernt.'

Nemci za hiralnico, kjer je bila deponija in veliki kupi hlodov za bližnjo žago Kanc, niso našli ustreznega prostora za streljanje talcev, zato so se napotili proti cerkvi in tod povprašali 'gemeindekommissarja' Hertla za primeren prostor ustrelitve. Ta jim je predlagal, da naj se umaknejo za hrib, na Zaloko. Oficir je nasvet upošteval in zato so tam talce tudi ustrelili. Usoda je hotela, da sem bil tudi tedaj v bližini.« ■

Nadaljevanje prihodnjič